

การศึกษาความเชื่อในหมอธรรมบ้านสามขา ตำบลสามขา
อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด*

A Study of Belief in Modhum at Baan Samkha,
Phonsai District, Roi-et Province

พระอภิชาติ พุทธญาโณ¹, ทักษิณาร์ ไกรราช² และ พระโสภณพัฒน์บัณฑิต³

Phraaphichat Buddhayano¹, Thaksina Krairach²

and Phrasoponpattanabandita³

¹พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา),

¹Master of Arts (Buddhist Studies),

^{1, 2, 3}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

^{1, 2, 3}Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความเชื่อในหมอธรรมบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องหมอธรรมในบริบทสังคมอีสาน (2) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องหมอธรรมและวิถีปฏิบัติตนของหมอธรรมบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด (3) เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหมอธรรมบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องหมอธรรมในบริบทสังคมอีสาน หมอธรรมเป็นหมอพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ที่ผ่านการเรียนเวทมนตร์คาถาอาคม โดยปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามข้อกำหนดและข้อห้ามที่ครูบาอาจารย์สั่งสอน ชาวอีสานมีความเชื่อ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ความเชื่อในหมอธรรม บ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด, หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

และนับถือหมอธรรมเสมือนพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพและยำเกรง และเชื่อว่าหมอธรรมช่วยคุ้มครองพวกตนให้พ้นภัยอันตรายจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่มองไม่เห็น นอกจากนี้หมอธรรมยังมีหน้าที่ดูแลรักษาสุขภาพของคนในชุมชนอีสาน ดังนั้นหมอธรรมจึงทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทั้งทางใจและทางกายแก่บุคคลทั่วไปในชุมชน สำหรับความเชื่อเรื่องหมอธรรมและวิถีปฏิบัติตนของหมอธรรมบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ดชาวบ้านสามขามีความเชื่อต่อหมอธรรมว่าเป็นบุคคลที่ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อชุมชนหมอธรรมเป็นคนมีศีลมีธรรมปฏิบัติตามศีล 5 อย่างเคร่งครัด หมอธรรมจึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออย่างยิ่ง นอกจากนี้หมอธรรมยังสามารถจัดปัดเป่าผีร้ายได้ทุกประเภท เช่น ผีปอบ ผีโพง ผีกระสือ ผีเป่า เป็นต้น ดังนั้นเมื่อเกิดการเจ็บป่วยซึ่งเชื่อว่ามีสาเหตุมาจากการถูกผีร้ายกระทำ ชาวบ้านจึงมักมาให้หมอธรรมผูกผ้าาย รดน้ำมนต์ ใช้เวทมนตร์ขจัดปัดเป่าผีร้ายออกไป

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหมอธรรม บ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ดนั้นพบว่า โดยปกติหมอธรรมปฏิบัติตนอยู่ในหลักของจริยธรรมและศีลธรรม โดยต้องปฏิบัติตามศีล 5 ข้อ เป็นอย่างน้อยและจะต้องปฏิบัติตามข้อชะล่าหรือข้อห้ามที่ครูอาจารย์สั่งสอน เพราะเชื่อว่าจะเกิดความวิบัติหรือความเสื่อมตามมา และอาจได้รับผลร้าย เช่น กลายเป็นผีปอบ เป็นต้น นอกจากนี้ในบางขั้นตอนของพิธีกรรมหมอธรรมจะมีการสั่งสอนลูกศิษย์ ให้ปฏิบัติตามศีล 5 ได้แก่ ไมกินเนื้อสัตว์ใหญ่ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ไม่พูดปด ไม่ดื่มสุราของมึนเมา และให้มีพรหมวิหาร 4 ได้แก่ มีเมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา รวมถึงให้มีสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน การให้ทาน ปิยวาจา การพูดจาดี อุตถจริยา การสงเคราะห์ และสมานัตตา การมีความสม่ำเสมอ เพื่อควบคุมพฤติกรรมคนในชุมชนให้มีความสงบสุข

คำสำคัญ : หมอธรรม ความเชื่อ สังคมอีสาน

Abstract

“A Study of Belief in Modhum (is a northeast of Thailand medical knowledge, this medical knowledge is a specific treatment for the patience who believe that they have been hunted by the dark spirit) at Baan Samkha, Phosai District, Roi-et Provice” aims to 1) study the social doctrine of Modhum in the northeastern of Thai context, 2) study the beliefs and practices of Modhum in the area, and 3) analyze the teachings of Buddhism that appeared in Modhum. This research is a qualitative research focusing on field data collection with in depth interview, and presents its findings by way of descriptive analysis.

The findings show that the belief of Modhum in the northeastern context is one of the traditional doctors who have learned and practiced magic that strictly abided on the requirements and prohibitions that teachers had taught. Northeastern people have a strong belief and respect to Modhum as they do with a monk. People believe that Modhum can protect them against all dangers of supernatural things. In addition, Modhum also serves as a sanctuary for the maintenance of body and mind to everyone in the community. For the belief and the practice about Modhum in the area, local people believe that Modhum is a person who behaves as a good example for the community as they follows five precepts strictly. Additionally, Modhum can also dispel all types of evils. Any illnesses are believed to have been caused by the actions of evils. Therefore, people often come to Modhum to receive some magic holy water to dispel evils away.

Results underlying the teachings of Buddhism appeared in Modhum reveal that Modhum must at least follow the five precepts to preserve traditional ethic. Also they must comply with the prohibitions on teachers’ teachings. As they believe that if they do not follow the teachings, they might

encounter the failure or deterioration that may turn themselves evil ones. Also, some of the ritualistic steps Modhum needs to teach his disciples to follow the five precepts, such as abstain from eating meat, abstain from taking what is not given or stealing, abstain from sexual misconduct, abstain from telling lies, abstain from intoxicants or harmful substances and the four sublime states of mind, that is, loving-kindness, compassion, sympathetic joy and equanimity. Including, four Sangahavatthu, namely, Dana (giving), Piyavaca (kindly speech), Atthacariya (useful conduct), and Samanattata (equality consisting in impartiality).

Keywords: Modhum, Belief, Northeastern Region

บทนำ

ความเชื่อ คือ ความรู้สึกที่คล้อยตาม หรือเห็นด้วย หรือเห็นเป็นจริงเช่นนั้น ด้วยความเชื่อของมนุษย์ส่วนมากเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งในทางให้คุณประโยชน์และให้โทษ แล้วมนุษย์ไม่สามารถค้นหาสาเหตุมาอธิบายหรือไม่สามารถค้นพบคำตอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติได้ ทำให้เกิดความหวาดกลัวธรรมชาติ จึงพยายามสร้างจินตนาการเพื่อจะได้นำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความเชื่อนั้น ๆ โดยความเชื่อเหล่านั้นได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงรุ่นลูกหลาน ความเชื่อเหล่านั้น ถ้าหากมีนำไปปฏิบัติสืบทอดกันอย่าง ต่อเนื่องและยาวนาน ก็จะกลายเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ และจะถูกนำมากล่าวอ้าง ในที่สุดจะค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปเป็นพิธีกรรมประเพณี และธรรมเนียมปฏิบัติที่หลากหลายจนถึงปัจจุบันนี้ ดังนั้น ความหมายของความเชื่อ น่าจะมีความหมายถึง “สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ได้ให้การยอมรับนับถือ ทั้งที่มีให้เห็นปรากฏเป็นตัวเป็นตน มีอยู่จริงหรือไม่ปรากฏเป็นตัวตน และการยอมรับนับถือนี้ อาจจะมีหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ให้เห็นเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นเลยก็ได้” (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552 : 4)

คนอีสานมีคติความเชื่อในการดำเนินชีวิตที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ กล่าวคือมนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม อาศัยอยู่บนโลกใบนี้ มีความเชื่อ มีแนวความคิด ความเคยชิน ถ่ายทอดกันเป็นความรู้สึกให้กันและกัน จนกลายมาเป็นประเพณีสืบทอดกันต่อมา มนุษย์ทุกตัวตนมีสัญชาตญาณในการกลัวภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ตนเอง ทรัพย์สินของตน เมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น จึงเกิดความสะทสะท้านลงเลใจเพื่อความปลอดภัยในชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ 3 ประการ คือ 1) ความเชื่อในเรื่องธรรมชาติลงโทษต่าง ๆ เช่น พายุ ฝน ฟ้าผ่า ต้นไม้ที่ประหลาด เป็นต้น 2) ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ และ 3) ความเชื่อเรื่องผี ผีนางไม้ เทวดา เป็นต้น (ดนัย ไชยโยธา, 2538 : 49-51) จึงเกิดมีการบูชา อ้อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษา ผีจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสิทธิ์ ดลบันดาลให้คนมีความสุขหรือความทุกข์ ดังนั้นจึงเกิดพิธีกรรมในการบวงสรวงผี เพื่อให้ตนได้รับ

ความสุข ความปลอดภัย เมื่อความเชื่อในเรื่องของธรรมชาติที่มีสิ่งลึกลับเหล่านั้นไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ บุคคลเหล่านั้นจึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมอันเนื่องด้วยเวทมนตร์คาถา เพื่อให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้เกิดความปลอดภัยจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือตน ให้ดลบันดาลสิ่งที่ตัวเองปรารถนา โดยคนอีสานเชื่อกันว่า “หมอธรรม” เป็นผู้มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญในเรื่องเฉพาะนั้นๆ ที่จะกระทำคุณอันวิเศษให้บังเกิด คำว่า “ธรรม” นั้นหมายถึง เวทมนตร์คาถาประเภทหนึ่งใช้สำหรับป้องกัน ชับไล่ ภูตผี ปีศาจ นั่นคือการทำหน้าที่ในการปิดเป่ายันตรายรักษาคุณไสย ติดต่อกับสิ่งลึกลับได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้ หมอธรรม มีความสำคัญต่อวิถีความเป็นอยู่ของชาวอีสานเป็นอย่างมาก เพราะเป็นที่พึ่งทางใจ และตอบสนองความเชื่อความศรัทธาของคนอีสานได้ตลอดมา

พิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกลุ่มพุทธศาสนิกชน บางพิธีก็รับความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์เข้ามาเสริม บางพิธีก็รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์โดยตรงที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์สนองความต้องการของประชาชนได้มากกว่าพิธีกรรมในศาสนาพุทธ กล่าวคือพิธีกรรมและคำสอนในศาสนาพุทธมุ่งด้านจริยธรรมและการใช้เหตุผล โดยเน้นการพึ่งตนเองหรือสติปัญญาของมนุษย์ การทำพิธีจึงมีลักษณะเป็น “บุญ” คือมุ่งความสุขใจที่ได้กำจัดกิเลสของตนเองมากกว่าอย่างอื่น เช่น พิธีทอดกฐิน พิธีทอดผ้าป่า เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ แสดงถึงการยอมรับความมีอยู่ของอำนาจภายนอกในรูปแบบต่าง ๆ ลักษณะของพิธีมุ่งสร้างอำนาจภายนอกที่เหนือกว่า เช่น อำนาจของเทพเจ้า เพื่อกำจัดปกป้องอำนาจภายนอกที่ร้ายแรงอย่างอื่น และให้อำนาจที่เหนือกว่านี้ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบพิธีด้วย ลักษณะพิธีจึงแสดงให้เห็นความสูงต่ำระหว่างสิ่ง 2 สิ่ง เช่น ผี กับ เทวดา สวรรค์ กับ นรก ข้างขึ้น กับ ข้างแรม เป็นต้น สิ่งที่สูงกว่าได้รับการมองว่าเป็นสิ่งที่เปี่ยมมงคลและบริสุทธิ์ (สุวิทย์ ทองศรีเกตุ, 2523 : 39)

การดำรงอยู่ของหมอธรรมในสังคมปัจจุบันนี้ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีได้ยาก เพราะหาคนที่จะมาเรียนธรรมและรักษาดมสนั้นลดน้อยลงทุกทีและส่วนกระแสกับความเชื่อของคนอีสานที่ยังเชื่อถือเรื่องผี มากขึ้นทุกที ดังนั้น การดำรงอยู่ของหมอธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านการปฏิบัติตัวของหมอธรรม การช่วยเหลือชาวบ้าน

ในด้านการรักษาพยาบาล การช่วยเหลือในการบำบัดป่ายันตรายต่างๆ การเป็นผู้
นำในพิธีกรรมที่มีการติดต่อกับผีหรือวิญญาณ การสร้างเอกภาพทางสังคม การควบคุม
พฤติกรรมทางสังคม และการพัฒนาชุมชน สิ่งเหล่านี้ หมอธรรมย่อมมีบทบาทสำคัญ
อย่างยิ่ง ที่จะสร้างให้เกิดความเชื่อความศรัทธา ให้แก่คนในชุมชนอีสาน เพื่อให้
มองเห็นคุณค่าความดีความสำคัญของหมอธรรม และการปฏิบัติต่อหมอธรรม
บทบาทของหมอธรรม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเหตุผลของ ความเชื่อของชาว
อีสานต่อเรื่อง การดำรงอยู่ของหมอธรรมอย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าสิ่งที่หมอธรรมปฏิบัติ
นั้นไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อ
ความศรัทธาของชาวอีสานไว้อย่างหนาแน่น

บ้านสามขา ตั้งอยู่ในตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด
เป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวอีสาน ที่เข้ามาปักหลักตั้งถิ่นฐานมานานกว่า 85 ปีแล้ว
เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีจำนวนประชากรกว่า 2,300 คน ทุกครัวเรือนนับถือศาสนา
พุทธและมีวัฒนธรรมประเพณีอีสาน คือ ฮีต 12 คอง 14 ถือเป็นประเพณีการทำบุญ
ในแต่ละเดือนเป็นประจำสืบทอดกันมานอกเหนือจากการทำบุญตามประเพณีใน
แต่ละเดือนแล้ว และชาวบ้านสามขายังมีความเชื่อในเรื่องผี เชื่อในเรื่องวิญญาณ
ของบรรพบุรุษ เชื่อในเรื่องของธรรมชาติที่มีความประหลาด และเชื่อเรื่องหมอธรรม
โดยในชุมชนยังคงหลงเหลือหมอธรรมเพื่อช่วยชาวบ้านในการช่วยเหลือพยาบาล
เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและช่วยเหลือในด้านอื่นๆ อยู่ เมื่อเกิดปัญหาที่
ไม่ทราบสาเหตุเช่น ถูกคุณไสย ถูกผีเข้า เจ็บป่วยโดยไม่มีสาเหตุ เป็นต้น หมอธรรม
จึงเป็นที่พึ่งแรกที่ชาวบ้านให้การระลึกรู้ถึงและไปขอความช่วยเหลืออยู่บ่อยครั้ง
ชาวบ้านสามขา ยังมีการรักษาด้วยหมอธรรมอยู่ และการคงอยู่ของหมอธรรมด้วย
อาศัยแรงความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อหมอธรรม หมอธรรมจึงถือว่า
มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชาวบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัด
ร้อยเอ็ดเป็นอย่าง จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจใคร่รู้ถึงความเชื่อในหมอธรรม
บ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกทำการศึกษา
เรื่องการศึกษาความเชื่อในหมอธรรม บ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด
โดยมุ่งทำความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมหมอธรรมที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อความเป็น

อยู่ของชาวบ้านสามขาตลอดจนวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทของพิธีกรรมหมอธรรมที่มีความสัมพันธ์กับมิติทางพระพุทธศาสนาในแง่ของหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมหมอธรรมเพื่อที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของหมอธรรมต่อชาวบ้านสามขาอย่างโดยตรง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องหมอธรรมในบริบทสังคมอีสาน
- 2) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องหมอธรรมของหมอธรรมบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด
- 3) เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมหมอธรรมบ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

1) ขอบเขตด้านเอกสาร

ศึกษาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับแปล ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. 2539 และตำรา เอกสารวิชาการ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหมอธรรมและความเชื่อความศรัทธาต่อการดำรงอยู่ของหมอธรรมในยุคสมัยปัจจุบัน

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในประเด็นที่ว่าด้วย หมอธรรมในบริบทสังคมอีสาน ประวัติความเป็นมาของหมอธรรม ความเป็นมาของหมอธรรมในพื้นที่บ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด ประเภทของหมอธรรม คุณสมบัติของหมอธรรม คุณลักษณะของหมอธรรม ข้อพึงปฏิบัติและข้อห้ามของ

หมอธรรม คุณธรรมและจริยธรรมของหมอธรรม และได้มุ่งศึกษาความเชื่อในหมอธรรมของชาวบ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด

3) ขอบเขตด้านพื้นที่และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

3.1 **ด้านพื้นที่** ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาดำรงอยู่ของหมอธรรมที่มีผลต่อความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านไว้ดังนี้ คือ บ้านสามขา หมู่ที่ 8 ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด

3.2 **ด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก** ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรในการศึกษาความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อการดำรงอยู่ของหมอธรรมบ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดสามขา 1 รูป พระลูกวัด 3 รูป ผู้ใหญ่บ้านบ้านสามขา 1 คน หมอธรรม 3 คน ประชาชนชาวบ้าน 3 คน สมาชิกเทศบาลตำบล 2 คน ผู้สูงอายุ 7 คน พ่อบ้าน/แม่บ้าน 12 คน เด็กและเยาวชน 2 คน รวมทั้งสิ้น 36 รูป/คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1) **สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล** การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ซึ่งประกอบไปด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก มีขั้นตอนดังนี้

1.1 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. 2539 เกี่ยวกับหลักความเชื่อ ความศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา

1.2 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ซึ่งเป็นข้อมูลงานวิจัย บทความ เอกสาร ตำราทางวิชาการเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของหมอธรรมที่มีผลต่อความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์

1.3 นำข้อมูลที่ได้รับจากขั้นตอนที่ 1.1) และ 1.2) มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

1.4 ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

1.5 นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ตรวจสอบความเหมาะสมและถูกต้องของคำถามเนื้อหา ภาษา และวิจัย

1.6 นำข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอคำชี้แนะ

1.7 แก้ไขแบบสัมภาษณ์ จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูล

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1) นำหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ในการสัมภาษณ์ ส่งให้แก่ชาวบ้านบ้านสามขา หมู่ที่ 8 ตำบลสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด

2.2) สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.3) กำหนดวันเวลาที่จะสัมภาษณ์ที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มประชากรเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรวบรวมข้อมูล

2.4) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีจดบันทึก และการสนทนากับกลุ่มเป้าหมาย

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยใช้การแปลความด้วยวิธีการตีความ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) เพื่ออธิบายความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อการดำรงอยู่ของหอยธรรม บ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด

4) การนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยทำการนำเสนอข้อมูลหลังจากที่ทำการสรุปผลการวิจัยเรียบร้อยแล้ว โดยนำเสนอข้อมูลเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และเผยแพร่ผลงานตีพิมพ์

ผลการวิจัย

1) หมอธรรม เป็นหมอพื้นบ้านที่มีหน้าที่ในการดูแลสุขภาพของชนในชุมชนและคนที่นับถือที่มีความเชื่อความศรัทธาในตัวของหมอธรรมนั้น ๆ หมอธรรมมีความรู้และวิธีการรักษาที่สามารถทำให้ดีขึ้นจากอาการที่เป็นอยู่หรือลักษณะอาการที่ไม่ดีให้ดีขึ้นเป็นปกติ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญในเรื่องการนั่งทางในและการสื่อสารกับวิญญาณ และ “ธรรม” ที่ได้เรียนมา เป็นเวทมนตร์คาถาประเภทหนึ่ง ใช้สำหรับป้องกัน ขับไล่ภูตผีปีศาจ หมอธรรม คือ บุคคลผู้ที่เรียนมนต์หรือคาถาอาคมแล้วปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เช่น ไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ ไม่กินสัตว์เลื้อยคลานถือศีล 5 อย่างเคร่งครัด ไม่ด่าคนในครอบครัว ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือสามารถจัดปัดเป่าผีร้าย เมื่อเจ็บป่วยซึ่งมีสาเหตุมาจากการถูกผีร้าย เช่น ผีปอบ ผีโพง ผีร้ายกระทำชาวบ้านมักให้หมอธรรม รดน้ำมนต์พร้อมๆ ผู้เป็นหมอธรรมจะมีเฉพาะส่วนมากจะเป็นผู้ชาย เพราะเป็นการรักษาแบบใช้พลังอำนาจของธรรม คาถาอาคม เวทมนตร์ต่าง ๆ หมอธรรมคือบุคคลผู้ที่เรียนมนต์หรือคาถาอาคมแล้วปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เช่น การรักษาศีล 5 ไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ ไม่กินสัตว์เลื้อยคลาน ไม่ด่าทอคนในครอบครัว เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือสามารถจัดปัดเป่าผีร้ายได้ทุกประเภท เมื่อเกิดการเจ็บป่วยซึ่งมีสาเหตุมาจากการถูกผีร้าย เช่น ผีปอบ ผีโพง กระทำ ถูกคุณไสย ถูกของเข้า หมายถึง ถูกผู้มีวิชาอาคมกระทำในสิ่งที่ไม่ดี ชาวบ้านมักให้หมอธรรมผู้ฝ่าย รดน้ำมนต์และทำพิธีกรรมต่าง ๆ ตามวิธีของหมอธรรม พร้อมๆ กับรักษาด้วยวิธีการอื่นด้วย เวทมนตร์ ประเภทหนึ่งที่กล่าวถึงอำนาจของพระรัตนตรัย หลักธรรมทางพุทธศาสนา หรือ ภาษาบาลี ที่กล่าวถึงพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า พระธรรม มาประยุกต์กับภาษาถิ่นอีสาน เช่น “พุทโธจิต” ใช้สำหรับทำให้เกิดความสริมงคล และขับไล่ภูตผีปีศาจสิ่งชั่วร้ายต่างๆ เช่นธรรมจิต ธรรมพระเจ้าห้าพระองค์ เป็นต้น บทธรรมนี้ได้รับแบบอย่างมาจากการเจริญพระพุทธานต์หรือการสวดพระปริตรของพระสงฆ์ มาผสมผสานกับความเชื่อไสยศาสตร์เดิม

สรุปได้ว่า ความเชื่อเรื่องหมอธรรมในบริบทสังคมอีสาน หมอธรรม ก็คือ บุคคลที่เป็นหมอพื้นบ้านมีหน้าที่ในการดูแลสุขภาพของคนในท้องถิ่นอีสาน คือ บุคคลผู้ที่เรียนมนต์หรือคาถาอาคมแล้วปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่าง ในท้องถิ่นอีสานนั้นนอกจากจะพบเห็นหมอธรรมที่เป็นฆราวาสแล้วยังมีพระสงฆ์ผู้สนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน ให้ความสนใจเรียนธรรมเหมือนกัน ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าไม่เป็นสิ่งที่ผิดปกติ เพราะนอกจากพระสงฆ์จะสั่งสอนหลักศีลธรรมในพุทธศาสนาอันเป็นหน้าที่หลักแล้ว การสงเคราะห์ หรือให้ความช่วยเหลือสังคม ก็เป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ที่พึงกระทำกับมนุษย์

2) การเรียนหมอธรรม เริ่มจาก ครูธรรมจึงได้นำเอาพุทธมนต์ในพระพุทธศาสนา เช่น รัตนสูตร กรณิเมตตาสสูตร มาประยุกต์เข้ากับไสยศาสตร์ตามคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ คือ อาถรรพเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ประกอบด้วยเวทมนตร์คาถาเรียก ผีสาว เทวดา หรือดวงวิญญาณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยป้องกันอันตรายและแก้อาถรรพ์ ทำพิธีแข่งให้เป็นอันตราย การเรียนธรรม เป็นเวทมนตร์ ประเภทหนึ่ง ที่กล่าวถึงอำนาจของพระรัตนตรัย หลักธรรมทางพุทธศาสนา ภาษาบาลี ที่กล่าวถึงพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า พระธรรม มาประยุกต์กับภาษาถิ่นอีสาน เช่น “พุทโธจิต” ใช้สำหรับทำให้เกิดความสิริมงคล และขับไล่ภูตผีปีศาจ สิ่งชั่วร้ายต่างๆ เช่น ธรรมจิต ธรรมพระเจ้าห้าพระองค์ เป็นต้น ในส่วนพิธีกรรมของหมอธรรม มีดังนี้ พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม ห้ามผู้หญิงที่มีประจำเดือนเข้ามาในบริเวณประกอบพิธีกรรม ห้ามใส่รองเท้าเข้ามาในบริเวณอาบน้ำมนต์ คายธรรมาต้องแต่งเอง ห้ามให้คนอื่นแต่ง ให้เด็ดขาด และห้ามผู้หญิงจับ ห้ามดื่มเหล้า ห้ามผิดลูกผิดเมียคนอื่น ไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำ ห้ามถอดป้ายข้อมือ หรือป้ายมงคลที่หมอธรรม ผูกให้จนกว่าจะหาย ผู้หญิงห้ามคาบผ้าขึ้น หรือเอาผ้าขึ้นข้ามหัว มาอาบน้ำมนต์เป็นประจำ และเอาน้ำมนต์ไปกิน ไปดื่มเป็นประจำ วิธีปฏิบัติตนของหมอธรรม คือ บุคคลผู้ที่เรียนมนต์หรือคาถาอาคมแล้วปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เช่น ไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ ไม่กินสัตว์เลื้อยคลานถือศีล ๕ อย่างเคร่งครัด ไม่ด่าคนในครอบครัว ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือสามารถจับตาดูได้ร้าย เมื่อเจ็บป่วยซึ่งมีสาเหตุมาจากการการถูกผีร้าย เช่น ผีปอบ ผีโพง ผีร้ายกระทำชาวบ้านมักให้หมอธรรม รตนน้ำมนต์

พร้อมๆ ผู้เป็นหมอธรรมจะมีเฉพาะส่วนมากจะเป็นผู้ชาย เพราะเป็นการรักษาแบบใช้พลังอำนาจของธรรม คาถาอาคม เวทมนตร์ต่าง ๆ

สรุปได้ว่า ความเชื่อเรื่องหมอธรรมและวิธีปฏิบัติตนของหมอธรรมบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด หมอธรรม จะต้องเป็นคนมีศีลมีธรรม เช่น ไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ ไม่กินสัตว์เลื้อยคลานถือศีลห้าอย่างเคร่งครัด ไม่ทำทอคนในครอบครัว เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือสามารถขจัดปัดเป่าผีร้ายได้ทุกประเภท เมื่อเกิดการเจ็บป่วยซึ่งมีสาเหตุมาจากการการถูกผีร้าย เช่น ผีปอบ ผีโพง กระทำ ชาวบ้านมักให้หมอธรรมผูกผ้าขาว รดน้ำมนต์พร้อม ๆ กับการรักษาด้วยวิธีการอื่นด้วย

3) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมหมอธรรม บ้านสามขา อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ 1) ศีล 5 ก็คือ การประพฤติชอบที่เป็นกุศลคือการไม่ล่วงละเมิดทางกายวาจา 2) พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา : ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข กรุณา : ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มุทิตา : ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา : การรู้จักวางเฉย 3) สังคหัตถ์ 4 ได้แก่ ทาน หมายถึงการแบ่งปัน การเสียสละประโยชน์ของตนแบ่งให้กับคนอื่นอื่น ปิยะวาจา การพูดคือการแสดงออกที่สุภาพอดตจริยา เมื่อการแสดงออกผ่านการสื่อสารดีแล้ว การแสดงออกทางการกระทำ กิริยาที่ย่อมต้องดีไปด้วย สมานัตตา เมื่อปฏิบัติทุกอย่างแล้วความเจริญ ความดีงามบังเกิดและสิ่งที่สำคัญในนั้นคือการวางตนให้เสมอต้นเสมอปลายดีแล้ว ก็ควรดีให้ตลอดรอดฝั่ง หนักแน่นมั่นคงและควรวางใจผู้อื่นด้วยเช่นกัน 4) มีความศรัทธาในธรรม ตลอดจนช่วยเหลือปัดเป่าโรคภัยให้แก่ผู้ป่วย 5) มีความเพียร มีความขยันหมั่นเพียร หมั่นฝึกฝนสมาธิให้แกร่งกล้า 6) มีความเคารพในครุธรรมและปฏิบัติตามครูบาอาจารย์อย่างเคร่งครัด 7) มีสังจະ หมอธรรมเมื่อได้กล่าวหรือพูดอะไรจะรักษาสัจจะเป็นอย่างมาก 8) มีความเสียสละ หมอธรรมแต่ละคนมีความเสียสละเมื่อเสร็จกิจแล้วก็จะมาอยู่ในบริเวณพื้นที่พิธีกรรมเลย หลักการหรือแนวทางปฏิบัติของหมอธรรมที่สำคัญ คือการรักษาศีล อันเป็นพื้นฐานสำคัญ เนื่องจากผลของศีลข้อที่ 1 เป็นบ่อเกิดแห่งความเมตตา ข้อที่ 2 คือการเลี้ยงชีพโดยชอบ ที่เรียกว่าเบญจจรรم ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการปฏิบัติของหมอธรรม ดังนั้นการปฏิบัติ

ของหมอธรรมตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเพราะหมอธรรมโดยมากนับถือศาสนาพุทธ

สรุปได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหมอธรรม บ้านสามขา อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด หมอธรรม ก็คือ บุคคลที่ปฏิบัติตนอยู่ในหลักของจริยธรรมและศีลธรรม โดยเฉพาะหมอธรรม จะต้องมศีล 5 ข้อ เป็นอย่างน้อย และจะต้องปฏิบัติตามข้อชะล่ำหรือข้อห้ามที่ครูอาจารย์สั่งสอน มิฉะนั้น จะเกิดความวิบัติหรือความเสื่อมจากมนต์คาถาอาคมที่ตนร่ำเรียนมา และให้ผลร้าย เช่น อาจจะเป็นปอบ เป็นต้น และในบางพิธีกรรมของหมอธรรมจะมีการสั่งสอนลูกศิษย์ ในการปฏิบัติตามศีล 5 พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 เพื่อควบคุมพฤติกรรมของแต่ละบุคคลในยุคปัจจุบัน

อภิปรายผล

ความเชื่อเรื่องหมอธรรมในบริบทสังคมอีสาน หมอธรรม ก็คือ บุคคลที่เป็นหมอพื้นบ้านมีหน้าที่ในการดูแลรักษาสุขภาพของคนในท้องถิ่นอีสาน คือ บุคคลผู้ที่เรียนมนต์หรือคาถาอาคมแล้วปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เช่น ไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ ไม่กินสัตว์เลื้อยคลานถือศีลห้าอย่างเคร่งครัด ไม่ด่าทอคนในครอบครัว เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือสามารถขจัดปัดเป่าผีร้ายได้ทุกประเภท เมื่อเกิดการเจ็บป่วยซึ่งมีสาเหตุมาจากการถูกผีร้าย เช่น ผีปอบ ผีโพง กระทำ ชาวบ้านมักให้หมอธรรมผู้ฝ้าย รดน้ำมันต์ พร้อมๆ กับรักษาด้วยวิธีการอื่นด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิเชียร พลหาญ (2534 : 6) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่องหมอธรรม ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้กล่าวถึงการผสมผสานความคิดทางศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา จนมาสู่วิธีการปฏิบัติของหมอธรรม ไว้ว่า เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่อีสาน ก็ได้นำเอาคติความเชื่อเรื่องการรำยมนต์หรือรำยพระเวทของพราหมณ์ เพื่อให้เกิดสิริมงคลและหรือป้องกันภัยต่าง ๆ มาด้วย ดังนั้นนักปราชญ์โบราณของชาวอีสานหรือครูธรรมจึงได้นำเอามนต์ทางพระพุทธศาสนา เช่น รัตนสูตร กรณียเมตตสูตร เป็นต้น มาประยุกต์เข้ากับไสยศาสตร์รับพระเวท

ของศาสนาพราหมณ์ คือ อาถรรพเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ประกอบด้วยเวทมนตร์ คาถาเรียก ผีสง เทวดาให้ช่วยป้องกันอันตรายและแก้อาถรรพ์ ต่อมาธรรมเหล่านี้ได้ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรให้ชนรุ่นหลังได้เรียนได้ศึกษา

ทั้งนี้อันเนื่องมาจากลัทธิวิญญูณนิยมและไสยศาสตร์ของไทยมีมานานแล้ว ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิ การปฏิบัติทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ คงมีมานานแล้วเช่นกัน เป็นการยากที่จะแยกลัทธิวิญญูณนิยมออกจากไสยศาสตร์ เพราะการทำไสยศาสตร์ต้องมีความเชื่อเบื้องต้นว่า มีวิญญูณหรือ ผีชนิดต่าง ๆ ที่มีอำนาจหรือฤทธิ์เดชเหนือมนุษย์คอยกระทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งนอกเหนืออำนาจมนุษย์ที่จะทำให้เป็นไปได้ ความเชื่อในเรื่องวิญญูณและการทำทางไสยศาสตร์ของคนไทยจึงน่าจะเป็นความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิม และเป็นวิธีการแก้ปัญหาและเผชิญกับวิกฤติต่างๆ ในชีวิตของมนุษย์มาแต่โบราณ ศาสนาฮินดูน่าจะเป็นศาสนาใหญ่ศาสนาแรกที่แผ่เข้ามาในเมืองไทย ซึ่งมีพระเทพเจ้าหลายองค์ และมีฤทธิ์มาก ได้แก่ พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์ เป็นต้น พิธีกรรมทางศาสนาฮินดูมีอยู่มากมาย โดยมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีและเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับพระเป็นเจ้า พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ของศาสนาฮินดูย่อมรวมเอาลัทธิวิญญูณนิยมและการทำทางไสยศาสตร์หลายอย่างเข้าไว้ด้วยอย่างแนบเนียน คนไทยจึงได้รับวิธีการทางไสยศาสตร์แบบใหม่ของฮินดูเพิ่มเติมเข้ามาอีก เมื่อศาสนาพุทธเผยแผ่เข้ามาไทยจึงรับเอามาเป็นศาสนาประจำชาติเรื่อยมาจนปัจจุบัน แต่ความเชื่อในลัทธิวิญญูณนิยมและไสยศาสตร์ก็ยังคงอยู่กับคนไทยโดยทั่วไปมิได้สูญหายไปไหน มีการผสมปนเปกับศาสนาพุทธด้วย ดังนั้นพฤติกรรมทางศาสนาของคนไทยจึงมิได้เป็นไปตามแนวปรัชญาของศาสนาพุทธอย่างเดียว หากแต่ดำเนินไปตามความเชื่อและวิธีปฏิบัติดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนนั้นด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2552 : 9) ได้กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์ถือปฏิบัติตามความเชื่อ ความศรัทธาต่อศาสนาของตนในแต่ละศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมากลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถือว่าเป็นกิจกรรมบูชาหรือการปฏิบัติพิธี ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นส่วนมากจะสัมพันธ์กับวิธีการดำรงชีวิตประจำวันมีบางพิธีกรรมไม่อาจนับได้ว่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนา

เป็นความเชื่อของคนในท้องถิ่นที่มักจะอ้างเรื่องความเชื่อที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมา น่าจะมีมาแต่โบราณ สมัยก่อนพุทธกาลตั้งแต่ยุคของศาสนาพราหมณ์ โดยที่ศาสนาพราหมณ์นั้นจะยึดถือและปฏิบัติตามคัมภีร์พระเวทย์ซึ่งพระเวทย์หรือมนตราใช้สำหรับการสวดภาวนาในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ พระเวทย์แบ่งออกเป็น 3 ประการ เรียกว่า “ไตรเภท” เป็นที่มาของ “คัมภีร์ไตรเภท” ซึ่งถือว่าได้รับมาจากโอรุขูของพระผู้เป็นเจ้า เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการเรียกร้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญูณทั้งหลายในการบูชาพระผู้เป็นเจ้า การบูชาด้วยเครื่องสักการะประเภทนี้เรียกว่า “การบวงสรวงเทวดา” เพื่อต้องการเน้นให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ การดลบันดาลให้บังเกิดสิ่งที่ดีของการตั้งจิตอธิษฐานขอให้สัมฤทธิ์ผลตามปรารถนา ต่อมาได้กลายเป็นพิธีกรรมยึดถือสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้

2) ความเชื่อเรื่องหมอรรถมนและวิธีปฏิบัติตนของหมอรรถมนบ้านสามขา ตำบลสามขา อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด หมอรรถมน จะต้องเป็นคนมีศีลมีธรรม ปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่าง ในท้องถิ่นอีสานนั้นนอกจากจะพบเห็นหมอรรถมนที่เป็นฆราวาสแล้วยังมีพระสงฆ์ผู้สนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานให้ความสนใจเรียนธรรมเหมือนกัน ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าไม่เป็นสิ่งที่ผิดปกติ เพราะนอกจากพระสงฆ์จะสั่งสอนหลักศีลธรรมในพุทธศาสนาอันเป็นหน้าที่หลักแล้ว การสงเคราะห์ หรือให้ความช่วยเหลือสังคม ก็เป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ที่พึงกระทำกับมนุษย์ สอดคล้องกับงานวิจัยของสมใจ ศรีหาล้า (2535 : 81) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่องหมอรรถมนกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน ได้กล่าวถึงหมอรรถมนไว้ว่า จะต้องเป็นผู้ที่อยู่ในศีลในธรรม เปรียบเสมือนกับตำรวจ ที่คอยรักษากฎหมาย แต่หมอรรถมนจะรักษากฎทางศีลธรรม หากมี อมนุษย์มาทำร้ายมนุษย์ หรือทำผิดกฎ หมอรรถมนต้องตักเตือนหรือตักขี้ไ้และถ้าหากหมอรรถมนทำผิดกฎเอง ก็จะต้องได้รับโทษเหมือนกัน อาจต้องได้รับโทษหนักกว่าคนอื่นทั่วไปก็เป็นได้ เหมือนกับตำรวจทำผิดกฎหมายฉันนั้น ทั้งนี้เนื่องมาจาก

ข้อชะล่าหรือข้อห้ามของหมอรรถมนนั้นเป็นการยอมรับมาปฏิบัติเป็นส่วนตัว เพื่อสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณวิชาที่ตนเรียนมา ดังนั้นในส่วนของฮีดปฏิบัติของหมอรรถมนจึงต้องเคร่งครัดเพื่อสร้างความมั่นใจในคุณความดีความสามารถของตนเอง และสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ซึ่งข้อชะล่าบางอย่างอาจจะหาเหตุผล

มาชี้แจงได้ชัดเจน ทั้งนี้อาจจะเป็นเรื่องของศีลธรรม จริยธรรมคุณธรรมหรือจรรยาบรรณที่ผู้ว่าเรียนธรรมต้องมี และเนื่องจากหมอธรรมต้องใช้คาถาอาคม ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์เป็นองค์ประกอบสำคัญในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้จะผูกพันกับคาถาอาคมและพิธีกรรม หากหมอธรรมละเมิดข้อห้าม ประสิทธิภาพในการรักษาและพิธีกรรมก็จะลดน้อยถอยลง สอดคล้องกับแนวคิดของ เสรีพงศ์พิศ (2549 : 25 - 30) ได้กล่าวว่าหมอธรรม จะต้องเป็นคนมีศีลมีธรรม ปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่าง ในท้องถิ่นอีสานนั้นนอกจากจะพบเห็นหมอธรรมที่เป็นฆราวาสแล้วยังมีพระสงฆ์ผู้สนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน ให้ความสนใจเรียนธรรมเหมือนกัน ซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าไม่เป็นสิ่งที่ผิดปกติ เพราะนอกจากพระสงฆ์จะสั่งสอนหลักศีลธรรมในพุทธศาสนาอันเป็นหน้าที่หลักแล้ว การสงเคราะห์ หรือให้ความช่วยเหลือสังคม ก็เป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ที่พึงกระทำกับมนุษย์ และในตำนานทางพุทธศาสนาจะพบว่าพระสงฆ์ยังเป็นที่พึ่งพา ให้ความช่วยเหลือสังคมหรือส่วนรวม ดังเช่นในตำนานพระอุปัฏฐาปราบมาร ผู้เป็นพระอรหันต์ที่ช่วยเหลือขจัดปัดเป่าปราบมารร้าย ในสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้จัดงานสมโภชเฉลิมฉลองเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน แต่เกรงว่าจะมีมารผจญมิให้งานสมโภชครั้งนี้สำเร็จไปด้วยดี จึงได้เสด็จไปนิมนต์อัญเชิญพระอุปัฏฐามาปกป้องคุ้มครองให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

3) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมหมอธรรม บ้านสามขา อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด หมอธรรม ก็คือ บุคคลที่ปฏิบัติตนอยู่ในหลักของจริยธรรมและศีลธรรม โดยเฉพาะหมอธรรม จะต้องมีศีล 5 ข้อ เป็นอย่างน้อย และจะต้องปฏิบัติตามข้อชะล้าหรือข้อห้ามที่ครูอาจารย์สั่งสอน มิฉะนั้น จะเกิดความวิบัติหรือความเสื่อมจากมนต์คาถาอาคมที่ตนรำเรียนมา และให้ผลร้าย เช่น อาจะกลายเป็นปอบ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ วีรวรรณ มูลตัน (2543 : 242) ได้ทำการวิจัย เรื่องกระบวนการรักษาโรคด้วยวิธีไสยศาสตร์ของวัดขัวญเมืองระบือธรรม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้กล่าวถึงคุณธรรมของหมอธรรมที่จะทำให้หมอธรรมดำรงอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่ ไว้ว่า หมอธรรมจะต้องเป็นผู้มีความศรัทธาในวิชาธรรม อันเป็นวิชาคาถาอาคมที่เรียนเพื่อให้เกิดความอบอุ่น

ตลอดจนช่วยเหลือบำบัดเปาโรภยให้แก่ผู้ป่วย ซึ่งความศรัทธาเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยม จะส่งผลให้การใช้วิชาอาคมรักษาผู้ป่วยอย่างได้ผลและสามารถคุ้มครองป้องกันอันตรายผู้ที่เรียนได้ เพราะกระบวนการรักษาของหมอธรรมเป็นเรื่องที่ขัดต่อหลักวิทยาศาสตร์ และอาภุกิจพิกษวิจารย์ได้ ผู้เรียนวิชาธรรมจึงต้องมีความมั่นคง ไม่คลอนแคลน มีศรัทธาต่อวิชาและความรู้อย่างมั่นคง ทั้งนี้อันเนื่องมาจาก

หมอธรรมมีความเชื่อมีความเคารพในครูธรรมและปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ อย่างเคร่งครัด สิ่งนี้สำคัญอย่างมาก หากไม่มีความเคารพครูธรรม หรือปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์ หรือที่เรียกว่า “หิวล้านลั่นครู” จะส่งผลให้ผู้เรียนนั้น เป็นบ้า หรือเป็นผีปอบ มีแนวการปฏิบัติในพิธีไหว้ครู หรือแต่งคาย เปลี่ยนคายใหม่ ดังนี้ การแต่งคายนั้นจะเปลี่ยน ปีละ 3 ครั้งหรือตามแต่ที่มาเรียนมาของแต่ละครู อาจารย์อาจจะไม่เหมือนกัน เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันสงกรานต์ วันพระใหญ่หรือที่เรียกว่า วันพระข้างขึ้น 15 ค่ำ ข้างแรม 14 ค่ำ ของแต่ละเดือน สำหรับผู้ที่ไม่ได้แต่งคาย ให้น้ำ 5 ขัน 8 หมากเบ็งเวียนซ้ายเวียนขวา 1 คู่ ขยนิมนต์ 1 คู่ มาขึ้นของรักษาของตน และให้ความเคารพในฐานะครูอาจารย์ และจะไม่กินข้าวพร้อมกับอาจารย์ ไม่นั่งในที่ของอาจารย์ ไม่นอนในที่ของอาจารย์ หรือนั่งในที่สูงกว่าอาจารย์เด็ดขาด หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามนี้ ถือว่าไม่เคารพครูอาจารย์ สอดคล้องกับแนวคิดของ มณี พยอมยงค์ (2528 : 71 - 72) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อ ได้แก่ 1) ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เช่น คนไทยเชื่อในเรื่องของดวงสมพงศ์กัน ในกรณีที่คู่บ่าวสาวรักใคร่ชอบพอกัน มีความประสงค์จะแต่งงาน ก็จะไปหาหมอดู ทำนายให้ว่าดวงสมพงศ์กันหรือไม่ ถ้าดวงสมพงศ์กันจะมีผลให้อยู่ร่วมกันเป็นสุขตลอดไป เป็นการกระชับความแน่นแฟ้นเกี่ยวกับชีวิตการครองเรือนได้มั่นคงทางหนึ่ง 2) ความเชื่อทำให้เกิดพลัง เช่น คนไทยเชื่อว่าการรดน้ำมนต์ จะสามารถป้องกันอันตรายต่างๆ ตลอดจนสามารถบำบัดปฏิกายพิบัติต่างๆ ได้ เมื่อคนเชื่อเช่นนั้นย่อมจะไปหาพระหมอให้ทำน้ำมนต์รดให้ในเวลาที่จะเดินทางหรือกลับจากเดินทาง จะแคล้วคลาดศัตรูได้ด้วย กรณีที่ทหารจะไปราชการสงครามมักจะเห็นพระได้รับนิมนต์ไปประพรมน้ำมนต์อยู่เสมอ ดังกล่าวช่วยเสริมให้พลังใจอีกเข็มกล้าที่จะต่อสู้กับอริราชศัตรูได้ 3) ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ งานบางอย่าง

จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการคลายใจช่วยคิด ช่วยชี้ทางให้งานสำเร็จได้ บางพวกก็เชื่อว่าผีตาแสด (ผีนา) ถ้าทำการเลี้ยงดีจะช่วยให้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามดี ให้ผลผลิตเป็นทวีคูณ ดังนั้น ชาวอีสานจึงให้ทำการเลี้ยงตาแสดกันทุกปี 4) ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี เช่น กรณีผีดำ ซึ่งนับถือกันอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสานนั้นถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ถ้าหากคนในบ้านทะเลาะเบาะแว้งกัน ผีดำจะมาทำให้สมาชิกในครอบครัวนั้นมีอาการปวดหัวตัวร้อนเป็นไข้ ต้องเช้สรวงจึงจะหาย เหตุการณ์เช่นนี้กลุ่มที่เชื่อก็จะพยายามที่จะไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อันเป็นส่วนที่ทำให้ครอบครัวมีสามัคคีกลมเกลียวกัน 4) ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม เช่น กรณีที่เชื่อว่ายักษ์มีจริงโดยอาศัยอยู่ในป่าและจะออกมาจับคนไปกิน พวกที่เชื่อก็จะวาดภาพหรือปั้นรูปยักษ์ให้น่าเกลียดน่ากลัว ถือตะบองยื่นแยกเขี้ยวเช่นที่เห็นตามวัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร 6) ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา เช่น กรณีที่เชื่อว่าการทำพิธีไหว้ครู นอกจากจะเป็นการบูชาพระคุณบูรพาจารย์แล้ว ยังเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนหนังสือมีสติปัญญาเฉียบแหลม รู้ได้ไว และมีปัญญาความรู้มาก อุปกรณ์ที่นำมาไหว้ครูจึงมีดอกเข็ม กล้วยาแพรก และดอกมะเขือ เป็นสัญลักษณ์เพื่อบูชาครูในพิธีไหว้ครูด้วย 7) ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่น ศาสนาบางศาสนาสอนให้ทุกคนมีความเชื่อในศาสนานั้นๆ ดังนั้น หลักการของศาสนาจึงต้องมีพิธีกรรมไว้สำหรับให้ศาสนิกได้ประกอบ เช่น การกราบไหว้ การสวดอ้อนวอน ฯลฯ เพื่อให้เกิดความมั่นใจไม่คลอนแคลนในศาสนาที่ตนนับถือ 8) ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เช่น กรณีการเจ็บป่วยบางคนไม่สบายโดยหาสาเหตุไม่ได้ เพราะจิตใต้สำนึกยังอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลา หากได้บบานศาลกล่าวแล้ว ทำให้กำลังใจเข้มแข็งหายจากอาการไม่สบายต่างๆ ได้โดยไม่ต้องกินยา ก็ปรากฏให้เห็นและปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอ หรือกรณีที่คนไข้เชื่อว่าตัวเองต้องหายจากโรคแน่ๆ ทั้งๆ ที่หมอบอกว่าไม่มีทางรักษาได้ อยู่มาไม่นานพลังใจที่เข้มแข็งยอมทำให้บุคคลนั้นหายจากโรคได้จริง

ข้อเสนอแนะ

- 1) ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีดังนี้
 - 1.1 หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ควรที่จะมีนโยบายสนับสนุนส่งเสริมหมอธรรมเพื่อสร้างคุณค่าให้กับหมอธรรมในหมู่บ้าน
 - 1.2 นำความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อหมอธรรมมาใช้เป็นกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งเสริมให้ชาวบ้าน ลด ละ เลิก ยาเสพติด
- 2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีดังนี้
 - 2.1 ควรศึกษาอิทธิพลและความสำคัญของหมอธรรมที่มีต่อสังคมปัจจุบัน
 - 2.2 ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมหมอธรรมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- दनัย ไชยโยธา. (2538). **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- สุวิทย์ ทองศรีเกตุ. (2523). **การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อพฤติกรรมทางศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิเชียร พลหาญ. (2534). **ศึกษาหมอธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มณี พะยอมยงค์. (2528). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วีรวรรณ มูลตัน. (2543). **กระบวนการรักษาโรคด้วยวิธีไสยศาสตร์ของวัดขวัญเมืองระบือธรรม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมใจ ศรีหาล้า. (2535). **หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2549). **ไสยศาสตร์ในสังคมไทย**. เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศานาในสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.